

TRANSFORMÁCIA SOBÁŠNOSTI SLOBODNÝCH V ČESKEJ A SLOVENSKEJ REPUBLIKE V PRIEREZOVOM A KOHORTNOM POHLÁDE

Branislav Šprocha¹⁾

THE TRANSFORMATION OF NUPTIALITY OF SINGLE PERSONS IN THE CZECH REPUBLIC AND THE SLOVAK REPUBLIC IN A TRANSVERSAL AND A COHORT PERSPECTIVE

Abstract

The apparent decline in first-marriage rates and the dynamic increase in the mean age at first marriage in the Czech Republic and the Slovak Republic has been described as one of the great reproduction changes in the last quarter century. Despite significant changes in matrimonial behaviour and fertility legitimacy, nuptiality is still very important for the level of demographic reproduction. The transversal approach and the cohort approach in particular point to a historically unprecedented increase in the proportion of permanently single men and women in the Czech Republic and the Slovak Republic. In addition, we are witnessing a continuous extension of the period in which these people remain single thanks to the continuous postponement of marriage. The main aim of this paper is to analyse the transformation of nuptiality in the Czech Republic and the Slovak Republic in a transversal and a cohort perspective with a focus on changes in quantum and tempo in intensity of nuptiality and timing since the early 1990s and therefore particularly among the cohorts born after 1965. The final part of the paper attempts to construct projection scenarios of the possible development of the cohort proportion men and women who have been married and were born between 1965 and 1985 in the Czech Republic and the Slovak Republic.

Keywords: nuptiality, transformation, transversal and cohort approach, the Czech Republic, the Slovak Republic

Demografie, 2016, 58: 230–248

ÚVOD

Po druhej svetovej vojne sa populácie Česka a Slovenska zblížili vo viacerých aspektoch. Jedným z nich bolo aj sobášne správanie. Česko historicky patrilo medzi populácie s európskym typom sobášneho správania (Fialová, 1992; 2009b). Tie sa vyznačovali odkladaním

vstupov do manželstva do vyššieho veku ako aj vyšším podielom osôb, ktoré do manželstva nevstúpili (Hajnal, 1953; 1965; Livi-Bacci, 2003). Slovensko naopak patrilo medzi populácie s tzv. neeurópskym typom sobášneho správania. Pre ne bol typický výrazne nižší priemerný vek pri prvom sobáši a rovnako aj nižší podiel trvalo slobodných osôb (Hajnal, 1965; Livi-Bacci,

1) Výskumné demografické centrum v Bratislave; Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied SR;
kontakt: branislav.sprocha@gmail.com.

2003; *Rothenbacher*, 2002). Tieto historicky sa formujúce rozdiely však v priebehu dvoch desaťročí zanikli a v špecifických podmienkach reálneho socializmu dokonca muži i ženy v Česku vstupovali do manželstva o niečo skôr a s vyššou intenzitou ako tomu bolo na Slovensku (*Fialová*, 1991). Česko i Slovensko spolu s ďalšími krajinami bývalého východného bloku v období minulého politického režimu tak svojím sobášnym správaním boli v ostrom kontraste s populáciami na západ od železnej opony (pozri *Brolchain*, 1992; *Calot – Rychtaříková*, 1992; *Monnier – Rychtaříková*, 1992; *Rychtaříková*, 1994; *Kalmijn*, 2007).

Mechanizmy formujúce tento typ sobášneho správania sa však na sklonku 80. rokov minulého storočia postupne začali rozpadáť. Proces sobášnosti slobodných osôb veľmi promptne reagoval na meniace sa podmienky po roku 1989 (pre Česko napr. *Fialová*, 2006; 2009a; *Fialová – Kalibová*, 2010; pre Slovensko napr. *Džambazovič*, 2015; 2016; *Pilinská a kol.*, 2005; *Podmanická a kol.*, 2015; *Šprocha*, 2012; *Šprocha a kol.*, 2014). Zdá sa akoby sa Česko po dlhšej odmlke opäť vracalo medzi krajiny s nízkou konečnou prvosobášnosťou a vyšším vekom pri vstupe do manželstva. Slovensko sa z pohľadu sobášneho správania dostáva do pozície, s ktorou nemá žiadne historické skúsenosti. *Kalmijn* (2007) pritom poznamenáva, že proces odkladania sobášov do vyššieho veku a s ním spojený pokles intenzity sobášnosti sú fenomény prebiehajúce vo všetkých európskych krajinách, no naďalej je však možné odlišovať populácie ležiace na východ a západ od Hajnalovej línie.

Pozoruhodným javom celkovej transformácie sobášneho správania v Česku i na Slovensku je rýchlosť a akou došlo k úplnému opusteniu predchádzajúceho modelu sobášnosti. Poukazuje to na jeho krehkosť a komplexnú závislosť na externých formujúcich podmienkach pôsobiach počas minulého režimu, pričom príčinou nie je len diskontinuita v životných podmienkach, ale aj komplexná normatívna premena spoločnosti.

Cieľom štúdie je analyzovať intenzitu, charakter a časovanie sobášnosti slobodných mužov a žien Česka a Slovenska s prihliadnutím najmä na obdobie posledných dvoch dekád. Keďže sa ukazuje, že proces transformácie reprodukčného správania prebieha postupne naprieč jednotlivými generáciami, bolo preto našou snahou analyzovať tieto posuny aj z generačného

pohľadu. Na záver sme sa snažili prostredníctvom získaných informácií a niektorých simulácií odhadnúť výslednú konečnú sobášnosť slobodných mužov a žien Česka a Slovenska narodených od polovice 70. do polovice 80. rokov.

Analýza sobášnosti slobodných je založená na každoročne konštruovaných tabuľkách sobášnosti slobodných mužov a žien počítaných v druhom hlavnom súbore udalostí. Pre obdobie rokov 1961–1988 boli tieto publikované v práci *Tabuľky sňatečnosti ...* (1989). Od roku 1989 do roku 1993 sme pre Česko použili tabuľky sobášnosti slobodných z Prílohy I. Populačného vývoje České republiky 1994 (*Pavlík a kol.*, 1994: 73–77). Pre nasledujúce roky 1994–2014 pracuje s tabuľkami z ČSÚ (od roku 2006 ako súčasť tabuliek I Demografických ročeniek – pramenných diel). Pre Slovensko sme prierezové tabuľky sobášnosti slobodných osôb vypočítali priamou metódou v druhom hlavnom súbore udalostí za roky 1989–2014 z primárnych údajov poskytnutých ŠÚ SR (metodika výpočtu napr. *Rychtaříková* (1984), pozri tiež Príloha). Z takto zostavenej dlhšej časovej rady boli následne odvodené najprv kohortné pravdepodobnosti sobáša slobodných mužov a žien a z nich dopočítaná tabuľková populácia slobodných a tabuľkové sobáše slobodných pre generácie 1945 – 1964. Kombinácia prierezového a kohortného prístupu nám umožnila si urobiť predstavu nielen o rozsahu a dynamike zmien akými model sobášnosti slobodných z generačného pohľadu prešiel, ale na základe takto získaných informácií sme sa následne snažili vypracovať tri modely možného budúceho vývoja konečnej sobášnosti slobodných mužov a žien v Česku a na Slovensku narodených v rokoch 1965–1985.

SOBÁŠNOSŤ SLOBODNÝCH V PRIEREZOVOM POHĽADE

Vývoj sobášnosti slobodných osôb po druhej svetovej vojne môžeme v oboch populáciách rozdeliť do niekoľkých vývojových etáp (*Fialová*, 1991; 2006; *Rychtaříková*, 1995). V prvej povojnovej fáze sme svedkami tak razantných zmien v matrimoniálnom správaní v Českej republike, že sme vo viacerých aspektoch svedkami obrátenia postavenia oboch populácií z pohľadu intenzity a časovania prvých sobášov (pozri tiež *Fialová*, 1991).

Približne od 60. rokov 20. storočia tak muži i ženy v Česku vstupujú do manželstva o niečo častejšie a v mladšom veku ako tomu bolo na Slovensku (Fialová, 1991). Na Slovensku sa v podstate len upevnil model sobášnosti, ktorý slobodní muži a ženy praktizovali aj v predvojnovom období. Vysoká intenzita sobášnosti slobodných (a tým aj nízky podiel trvalo slobodných) v kombinácii s veľmi nízkym manželským debutom boli a naďalej zostávali jeho typickými znakmi (Fialová, 1991).

Druhá etapa vo vývoji sobášnosti býva spájaná s obdobím 60.–80. rokov (Fialová, 1991; Rychtaříková, 1995). Jednou z jej typických črt bola určitá nemennosť mechanizmov sobášneho správania. V pozorovaných výkyvoch sa odrážali zmeny vo vonkajších socioekonomických podmienkach a v oveľa menšej miere vnútorných demografických činiteľoch (Rychtaříková, 1995: 159).

Tabuľková prvosobášnosť mužov v Česku od začiatku 60. rokov s výnimkou krátkého obdobia prvej polovice 70. rokov mierne klesala z úrovne približne 96 % na 89 % v roku 1989 (graf 1). Na Slovensku bol pokles o niečo dynamickejší, keďže podiel mužov, ktorí by podľa tabuliek vstúpili do manželstva sa znížil z 95 % na 85 % (graf 2). Maximum sobášnosti slobodných žien v Česku nachádzame na začiatku 60. rokov a v 70. rokoch, keď sa tabuľková prvosobášnosť pohybovala na hodnote 97–98 % (graf 3). Do konca 80. rokov sa mierne znížila na približne 95 %. K určitému poklesu došlo aj na Slovensku, a to z približne 95–96 % (začiatok 60. rokov) na 91 % (rok 1989) (graf 4).

Priemerný vek pri prvom sobáši mužov i žien sa od začiatku 60. do konca 80. rokov menil len minimálne. Platí to predovšetkým pre ženy, keďže v Česku sa stabilne pohyboval v rozpätí 21,3–21,8 roku a na Slovensku 21,7–22,4 roka, pričom hornú hranicu intervalu obe krajiny dosiahli až v roku 1989. O niečo výraznejšie sa zmenil priemerný vek pri prvom sobáši u mužov. V Česku sa pohyboval na intervale 24,1–24,9 roku a na Slovensku v rozpätí 24,5–25,4 roka. Náznak stabilného rastúceho trendu môžeme vidieť až v druhej polovici 80. rokov.

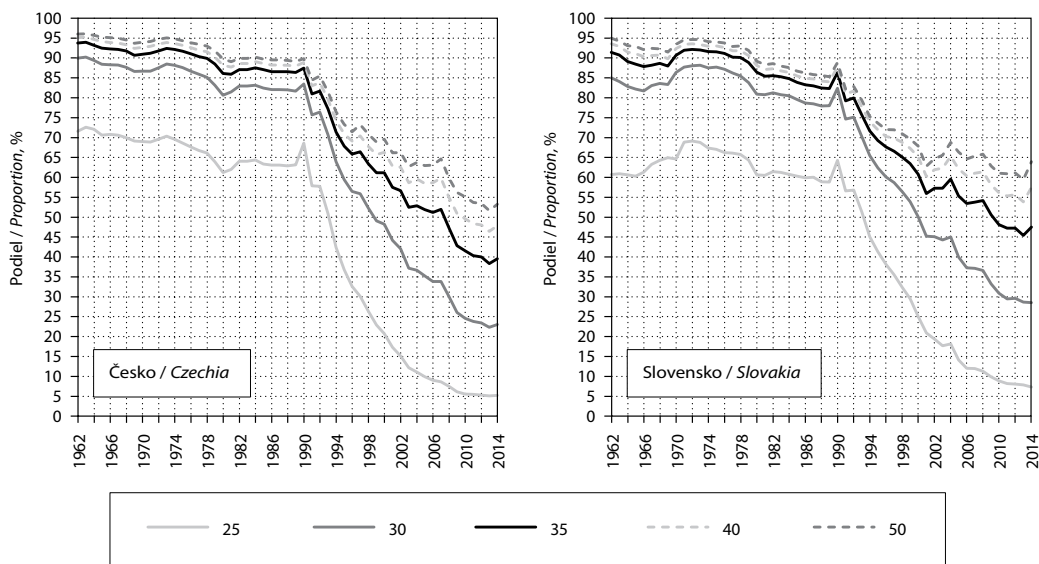
Zmeny v intenzite a predovšetkým v časovaní sobášnosti dočasne prerušil rok 1990, keď v dôsledku avizovaného rušenia mladomanželských pôžičiek

(od 1.1.1991) došlo k významnej anticipácii sobášov slobodných osôb prejavujúcej sa dočasným nárastom intenzity sobášnosti ako aj poklesom priemerného veku pri prvom sobáši. Uvedený rok predstavuje definitívny medzníkom medzi predchádzajúcim a novo sa formujúcim sobášnym správaním (Rychtaříková, 1995). Nasledujúce obdobie (s výnimkou v roku 1992) sa nieslo v oboch republikách v znamení dynamického poklesu intenzity sobášnosti slobodných pri nemenej dynamickom odkladaní manželstiev do vyššieho veku. Naďalej síce platilo, že muži i ženy do prvého manželstva vstupovali v Česku častejšie, no už na začiatku 90. rokov sa obrátilo postavenie krajín z pohľadu časovania a muži i ženy v Česku začali uzatvárajú svoje prvé manželské zväzky o niečo neskôr ako na Slovensku.

Vďaka kontinuálnemu znižovaniu intenzity sobášnosti slobodných sa v roku 2001 na Slovensku tabuľková prvosobášnosť prepadla na úroveň 63 % u mužov (graf 2) a 66 % u žien (graf 4). V Česku o jeden resp. dva roky neskôr bola sobášnosť slobodných mužov približne rovnaká a u žien dosahovala necelých 69 %. V poslednej dekáde sa v Česku najprv sobášnosť slobodných stabilizovala na úrovni 63–64 % u mužov (graf 1) a 69–71 % u žien (graf 3). V roku 2007 došlo k miernemu nárastu, ktorý však vzápätí vystriedal pomerne prudký prepád svojou dynamikou porovnateľný s vývojom v 90. rokoch. V roku 2013 tak pozorujeme nové historické minimum, keď sa tabuľková prvosobášnosť u mužov dostala pod hranicu 52 % a u žien prvýkrát klesla pod úroveň 60 %. Posledný rok priniesol určité oživenie (53 % u mužov a niečo viac ako 64 % u žien), ale až ďalší vývoj ukáže, či pôjde o trvalejší trend. Na Slovensku môžeme v rokoch 2002–2004 identifikovať rast sobášnosti, ktorý vystriedal pokles a ďalší mierny rast v roku 2008. V nasledujúcich 5 rokoch však došlo k znižovaniu intenzity sobášnosti slobodných a Slovensko v roku 2013 dosiahlo svoje nové historické minimum. Hodnota tabuľkovej prvosobášnosti u mužov klesla pod hranicu 60 % (graf 2) a na 66 % u žien (graf 4). Posledný sledovaný rok 2014 priniesol oživenie (66 % muži a 70 % ženy). Výraznejší pokles sobášnosti slobodných v Česku znamenal, že stabilne²⁾ od roku 2003

2) U mužov k tomuto javu dočasne došlo už v priebehu 90. rokov a u žien v rokoch 2003–2005, no v ďalšom období sa vrátil scenár s vyššou sobášnosťou v Česku.

Graf 1 a 2: Tabulkový podiel slobodných mužov, ktorí vstúpili do prvého manželstva do určitého veku, Česko, Slovensko / Table percentages of single men who had married for the first time by the given age, Czechia, Slovakia

Zdroj: Tabulky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); ČSÚ *; ŠÚ SR **; výpočty autora.
Source: Tabulky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); CZSO *; SO SR **; author's calculations.

u mužov a 2008 u slobodných žien začínajú manželský debut častejšie osoby na Slovensku, pričom postupne došlo aj k ich prehĺbeniu (takmer 11 p.b. u mužov a viac ako 9 p.b. u žien).

Pokles intenzity prvosobášnosti v mladšom veku a s tým spojené odkladanie vstupov do manželstva sa odzrkadilo aj na vývoji priemerného veku pri prvom sobáši. Ten sa v oboch populáciách kontinuálne zvyšuje v podstate od roku 1991 a v súčasnosti v Česku u mužov už prekračuje hranicu 32 rokov (32,3 v roku 2014) a na Slovensku sa k nej výrazne priblížil (31,9 roku). Ženy v Česku sa podľa tabuliek v priemere prvýkrát vydávajú vo veku 29,8 roku a na Slovensku vo veku 29,3 roka.

Na úplne odlišný model sobášneho správania poukazuje aj podiel osôb, ktoré by podľa tabuliek sobášnosti slobodných do určitého veku vstúpili do manželstva. Kým v 60.–80. rokoch vo veku 25 rokov

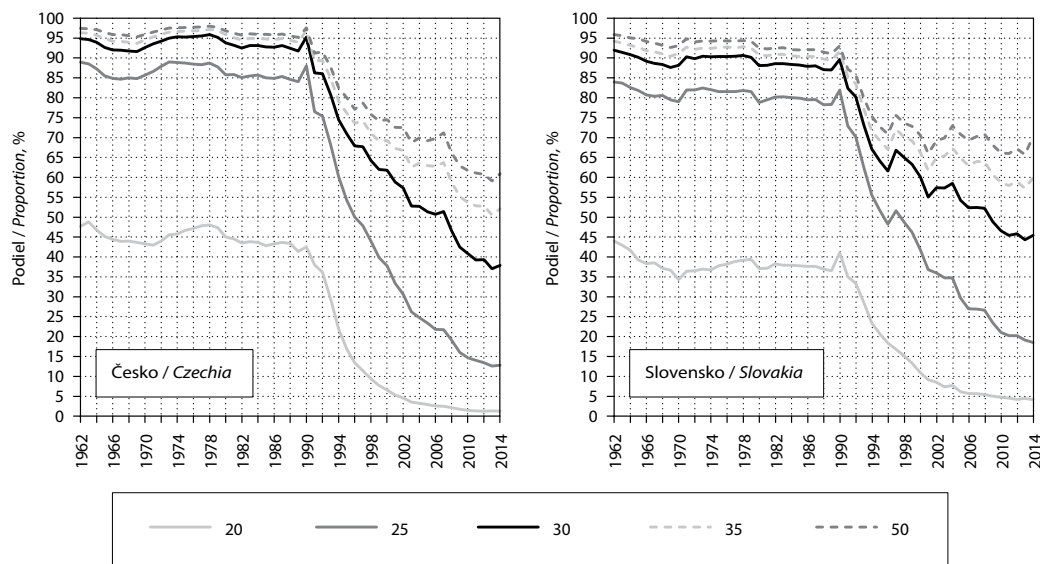
už 60–70 % mužov bolo ženatých, v Česku sa hodnota tohto ukazovateľa v posledných rokoch začína stabilizovať na úrovni 5 % a na Slovensku sa približuje k úrovni 8 % (graf 1 a 2). Odkladanie vstupov do manželstva však prebieha aj vo vyššom veku, preto sa hodnota tabulkovej prvosobášnosti znížila aj vo veku 30 rokov. V Česku z pôvodných 85–90 % už nedosahuje ani 25 % a na Slovensku sa prepada z približne 80–85 % na necelých 30 %. K hranici 50 % sa pritom obe populácie dostávajú v súčasnosti až vo veku 35 rokov (graf 1 a 2).

Do 25. roku života by sa v Česku v 60.–80. rokoch vydalo podľa tabuliek sobášnosti 85–90 % slobodných žien a na Slovensku približne 80–85 %. Špecifickou črtou pritom bola tiež vysoká tabulková sobášnosť už vo veku do 20 rokov. O niečo viac to platilo pre ženy v Česku (porovnaj graf 3 a 4). Nekompatibilita tohto modelu sobášneho správania s novými

*) Český statistický úřad / Czech Statistical Office

**) Štatistický úrad Slovenskej republiky / Statistical Office of Slovak Republic

Graf 3 a 4: Tabulkový podiel slobodných žien, ktorí vstúpili do prvého manželstva do určitého veku, Česko, Slovensko / Table percentages of single men who had married for the first time by the given age, Czechia, Slovakia

Zdroj: Tabulky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.
Source: Tabulky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); CZSO; SO SR; author's calculations.

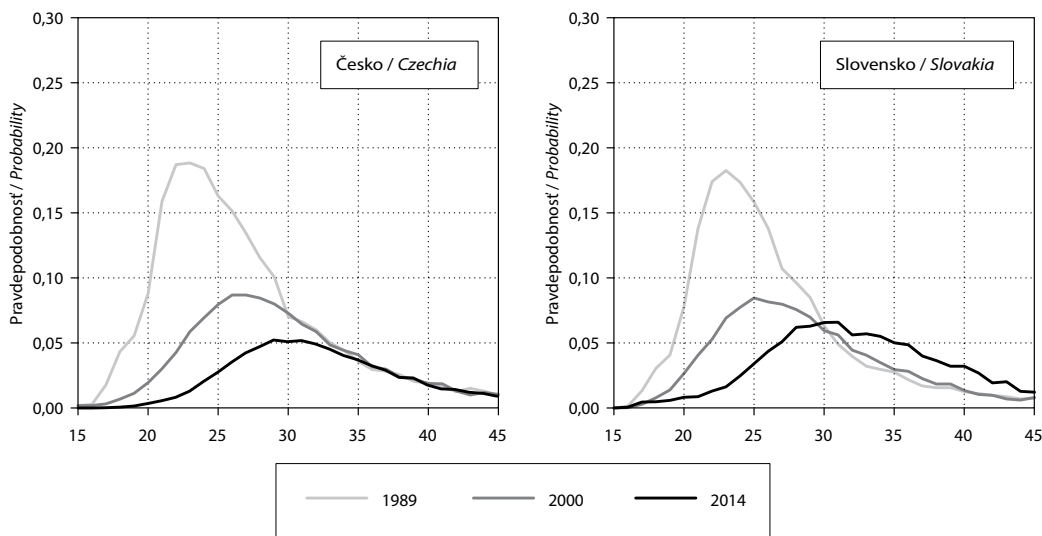
spoločenskými a ekonomickými podmienkami po roku 1989 sa podpísala pod jeho veľmi rýchle a v podstate všeobecné opustenie. Vo veku do 20 rokov tabulková prvosobášnosť v Česku v súčasnosti dosahuje už len 1 % a na Slovensku necelé 4 %. Vo veku 25 rokov je to už len necelých 13 % v Česku a 18 % na Slovensku.

Vývoj rozloženia tabulkových sobášov slobodných mužov i žien v oboch krajinách poukazuje na značnú pluralizáciu sobášneho správania. Predchádzajúci model vyznačujúci sa koncentráciou prvých sobášov do úzkeho vekového intervalu vystriedal model, kde sa vstup do manželstva odohráva v ďaleko širšom vekovom spektre. Potvrzuje to aj vývoj hodnôt interdecilového rozpätia tabulkových sobášov slobodných. U mužov sa 80 % všetkých tabulkových sobášov v 60.–80. rokoch minulého storočia realizovalo v rozpätí 8–10 rokov a u žien to bolo dokonca v 7–8 rokoch (Česko), resp. 8–9 rokoch (Slovensko). Podľa údajov z roku 2014 v Česku interdecilové rozpätie u mužov už dosahuje viac ako 15 rokov a na Slovensku dokonca takmer 16 rokov. U žien je to približne 14

rokov (Česko), resp. viac ako 15 rokov (Slovensko). Širšie interdecilové rozpätie na Slovensku je predovšetkým výsledkom nižších hodnôt spodného decilu rozloženia tabulkových sobášov slobodných.

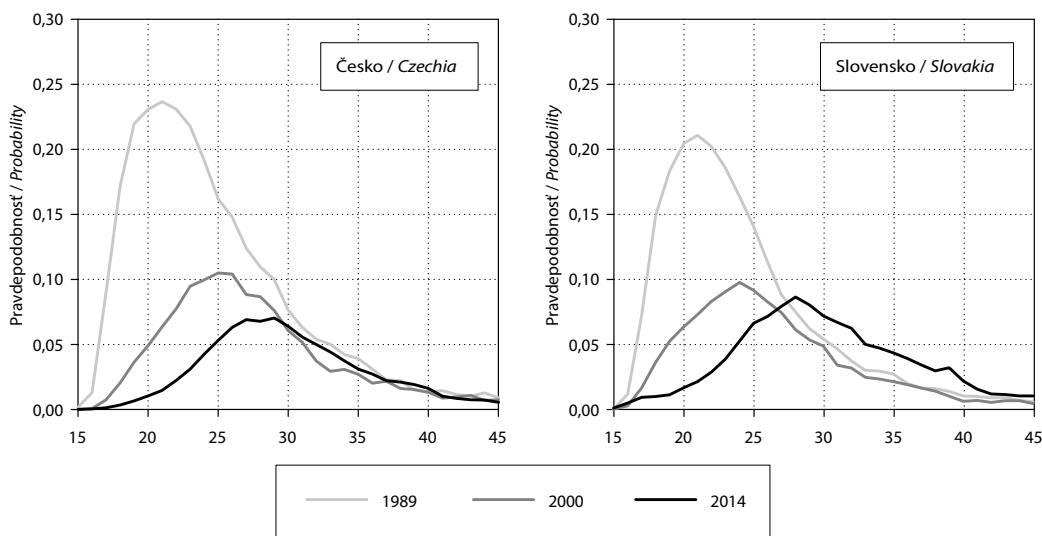
Vnútrotnou príčinou celkového poklesu sobášnosti slobodných mužov i žien v Česku a na Slovensku od začiatku 90. rokov minulého storočia je výrazné zníženie pravdepodobností vstupu do manželstva v mladšom veku v kombinácii zatiaľ len s veľmi nízkou kompenzáciou vo vyššom veku (graf 5 – 8). Môžeme predpokladať, že len pozvoľná rekuperácia je dôsledkom nielen štrukturálnych faktorov, ale pre určitú skupinu osôb je život mimo manželský zväzok cieľným javom. Samotný proces odkladania prebehol dynamicky už v 90. rokoch, pričom o niečo výraznejšie sa prejavil v Česku. Najväčšie zmeny sa pritom odohrali vo veku, v ktorom bola dovtedy situovaná najvyššia intenzita sobášnosti slobodných. Okrem toho došlo k postupnému posunu maximálnej úrovne do vyššieho veku. Pokles u mužov sa týkal v podstate len vekových skupín do 30 rokov (graf 5), kým u slobodných žien sa intenzita prvosobášnosti

Graf 5 a 6: Zmeny v pravdepodobnosti sobáša slobodných mužov v Česku a na Slovensku
Changes in the probability of marriage among single men in Czechia and Slovakia

Zdroj: ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.
Source: CZSO; SO SR; author's calculations.

Graf 7 a 8: Zmeny v pravdepodobnosti sobáša slobodných žien v Česku a na Slovensku
Changes in the probability of marriage among single women in Czechia and Slovakia

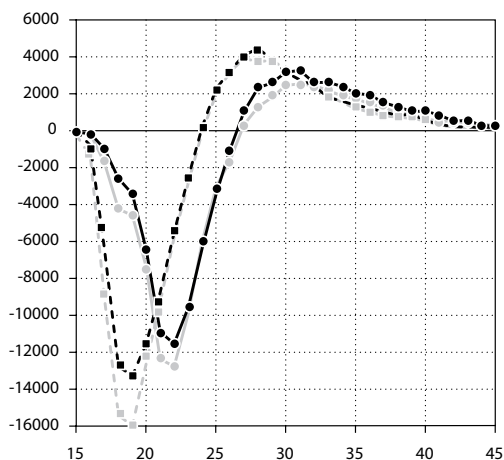
Zdroj: ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.
Source: CZSO; SO SR; author's calculations.

znižila aj vo veku nad 30 rokov (graf 7).³⁾ V posledných 15 rokoch tento proces prebiehal už s nižšou dynamikou, keďže samotná intenzita sobášnosti slobodných klesla už na veľmi nízku úroveň (najmä v mladších vekoch) a fáza odkladania sa postupne ukončuje. V Česku však vidíme, že tento proces v posledných rokoch sa rozšíril aj na staršie vekové skupiny (až do 35 rokov). U žien Česka došlo vo veku 30–41 rokov k miernemu nárastu oproti začiatku nového milénia, ale ten nedokázal zatiaľ výraznejšie kompenzovať dynamiku poklesu z 90. rokov (graf 7). Je zrejmé, že kým v prvej polovici reprodukčného veku (a u mužov aj čiastočne vo veku nad 30 rokov) naďalej dochádzalo k prehlbovaniu snáh odkladať vstupy do manželstva (aj keď s nižšou dynamikou), vo vyššom veku stále neidentifikujeme ich žiadnu významnejšiu rekuperáciu. Môžeme predpokladať, že značná časť z týchto odložených vstupov do manželstva nebude v skutočnosti vo vyššom veku nikdy

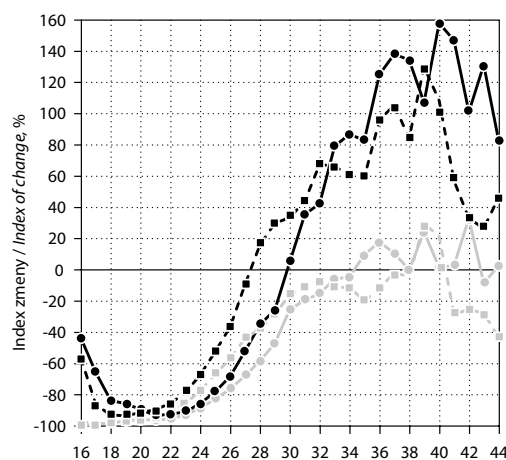
realizovaná a budeme svedkami určitej rezignácie na život v manželskom zväzku (do dovŕšenia 50. roku života). Mierne odlišnú situáciu nachádzame na Slovensku. Aj tu síce dochádza k ďalšiemu poklesu sobášnosti slobodných, ale deje sa tak len do 29. roku u mužov a 26. rokov u žien. Vo vyššom veku identifikujeme pomerne významný nárast pravdepodobnosti sobáša slobodných u oboch pohlaví (graf 6 a 8). Výsledkom je tak o niečo vyššia tabulková prvosobášnosť mužov i žien.

Rozsah odkladania a dobiehania prvých sobášov môžeme v prierezovom pohľade sledovať dvomi spôsobmi. Prvý pracuje s rozdielmi v tabulkovom počte sobášov slobodných medzi vybranými rokmi (vybrali sme 1989 a 2014) (graf 9) a druhý hodnotí úroveň zmien pravdepodobností prvého sobáša podľa veku (graf 10). Kým v Česku do 27. roku života tabulkový počet sobášov slobodných mužov klesol o takmer 62 tisíc a vo vyššom veku sa zvýšil len o približne o 26,5 tis.,

Graf 9: Zmeny v počte tabulkových sobášov slobodných mužov a žien medzi rokom 2014 a 1989, Česko a Slovensko / Changes in number of table marriages of single men and women between 2014 and 1989, Czechia, Slovakia

Graf 10: Index zmeny pravdepodobnosti sobáša slobodných mužov a žien medzi rokom 2014 a 1989, Česko a Slovensko / The index of change in the marriage probability of single men and women between 2014 and 1989, Czechia, Slovakia

—○— Muži / Males, CZE   —●— Muži / Males, SVK

- - -□- - - Ženy / Females, CZE   - - -■- - - Ženy / Females, SVK

Zdroj: ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.

Source: CZSO; SO SR; author's calculations.

3) Na Slovensku môžeme už medzi rokmi 1989 a 2000 vidieť mierny nárast sobášnosti slobodných vo veku 30–40 rokov.

na Slovensku pokles tvoril 55 tis. tabuľkových udalostí, no následný nárast predstavoval približne 34 tis. Deficit u žien v Česku do 23 rokov predstavoval približne 71 tis. udalostí a asi 60 tis. na Slovensku. Vo vyššom veku sa však v Česku podľa tabuliek realizovalo o 37 tis. sobášov viac ako v roku 1989, no na Slovensku to bolo navýšenie o takmer 39 tis.

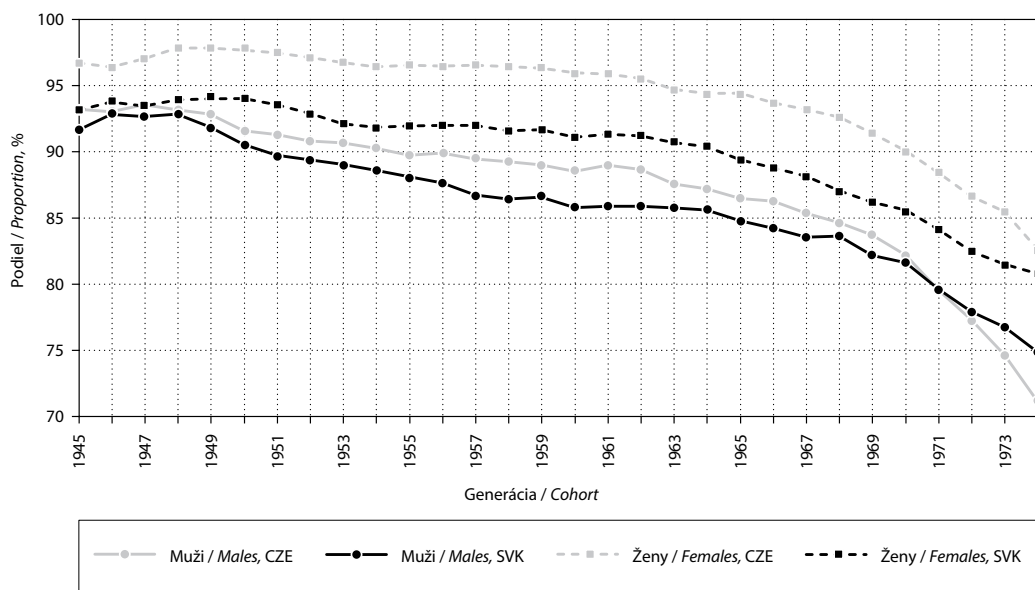
V Česku k nárastu počtu tabuľkových sobášov vo vyššom veku došlo aj napriek minimálnym zmenám v pravdepodobnostiach vstupu do manželstva (graf 10). Tento jav bol podmienený oveľa väčším počtom tabuľkových slobodných vo vyššom veku ako tomu bolo podľa tabuliek na konci 80. rokov minulého storočia.

V prípade, že hodnotíme len index zmien vekovo-špecifických pravdepodobností sobáša slobodných medzi rokmi 1989 a 2014 je zrejmé, že fáza rekuperácie je v Česku zatiaľ stále značne potlačená. Na Slovensku je z tohto pohľadu situácia o niečo lepšia, aj keď ani tu nedokáže významnejšie kompenzovať pokles intenzity v mladšom veku (graf 10).

SOBÁŠNOSŤ SLOBODNÝCH V GENERAČNEJ PERSPEKTÍVE

Stabilita hlavných mechanizmov modelu sobášneho správania, ktorá panovala v Česku i na Slovensku v 60.–80. rokoch, sa odzrkadlila aj na kohortných ukazovateľoch. U mužov a najmä žien narodených v druhej polovici 40. rokov môžeme vidieť mierne zvýšenie realizovanej sobášnosti pravdepodobne ako výsledok oživenia sobášnosti v 70. rokoch. Nielen v prierezovej, ale aj v kohortnej perspektíve platilo, že dlhšie pôsobil v ženskej časti populácie. U mužov narodených na začiatku 50. rokov už môžeme registrovať postupný, ale kontinuálny pokles realizovanej prvosobášnosti. O niečo výraznejšie sa presadil na Slovensku. Kým z mužov narodených v rokoch 1946–1948 v Česku do manželstva aspoň raz vstúpilo viac ako 93 % osôb a približne 92,5 % osôb na Slovensku, v najmladších kohortách (ročník 1964) sa tabuľková prvosobášnosť v Česku pohybovala na úrovni 87 % a na Slovensku klesla pod hranicu 86 %. O niečo väčšie rozdiely medzi

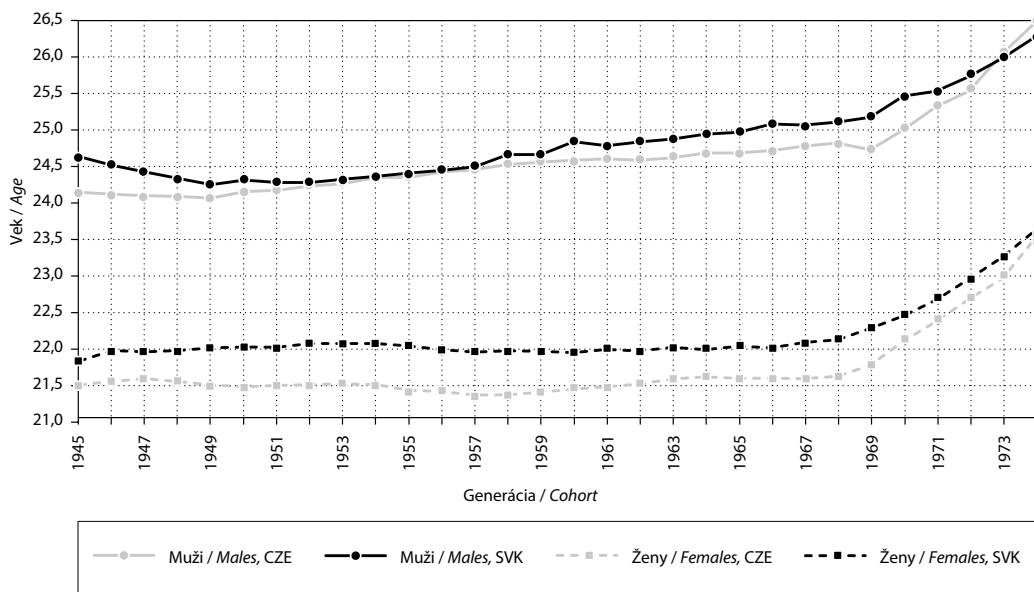
Graf 11: Generačná tabuľková sobášnosť slobodných mužov a žien v Česku a na Slovensku, generácie 1945–1974 / Cohort table total marriage rate of single men and women in Czechia and Slovakia, cohort 1945–1974

Zdroj: Tabuľky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.
Source: Tabuľky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); CZSO; ŠO SR; author's calculations.

Graf 12: Generačný tabulkový priemerný vek pri prvom sobáši slobodných mužov a žien v Česku a na Slovensku, generácie 1945–1974 / Cohort table mean age at first marriage of single men and women in Czechia and Slovakia, cohort 1945–1974

Pozn.: Prerušovanou čiarou sú znázornené kohorty, ktoré v roku 2014 boli ešte pred dovŕšením 50. roku života.

Note: The dashed line indicates cohorts that in 2014 were still under the age of 50.

Zdroj: Tabulky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.

Source: Tabulky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); CZSO; SO SR; author's calculations.

krajinami nájdeme u žien. Po určitom oživení, sa od kohort z prvej polovice 50. rokov intenzita mierne znížila a až do generácií zo začiatku 60. rokov udržovala v Česku na úrovni 96–97 % a na Slovensku 91–92 % (graf 11).

V mladších kohortách mužov i žien v oboch krajinách jednoznačne môžeme identifikovať nastúpený pokles celkovej intenzity vstupov do prvého manželstva. Jeho celkový rozsah však u osôb narodených v rokoch 1965–1974 ešte nepoznáme, no vzhľadom na zatiaľ pozorovanú tabulkovú sobášnosť slobodných vo veku 40–49 rokov⁴⁾ sa s najväčšou pravdepodobnosťou výraznejšie nezmení od hodnôt, ktoré zobrazuje graf 11. Viac ako dve desaťročia trvajúca transformácia sobášnosti slobodných osôb poznačená predovšetkým rýchlym a výrazným poklesom a následným zotrvaním

prierezových intenzitných ukazovateľov na nízkej úrovni významne ovplyvní aj úroveň kohortných indikátorov. Otázkam ich možného vývoja v najmladších generáciách sa venujeme nižšie.

Priaznivý vývoj sobášnosti v 70. rokoch sa prejavil aj na určitom poklese generačného priemerného veku pri prvom sobáši, a to najmä u mužov a vo väčšej miere na Slovensku. V generáciách z konca 40. rokov tak došlo k zblíženiu oboch krajín na úrovni niečo viac ako 24 rokov (graf 12). U mužov narodených na začiatku 50. rokov však už identifikujeme začiatok pozvoľného nárastu generačného priemerného veku pri prvom sobáši. Dynamika tohto vývoja bola spočiatku v Česku i na Slovensku približne rovnaká. Preto muži narodení v roku 1957 v oboch krajinách vstupovali v priemere do prvého manželstva vo veku

4) V roku 2014 medzi 40. a 49. rokom života sa v mužskej populácii Česka zvýšila tabulková prvosobášnosť len o približne 5 %. Podobná situácia je aj na Slovensku (približne 6 %). U žien je príspevok k prierezuovej tabulkovej prvosobášnosti ešte nižší (3 % Česko a necelé 4 % Slovensko).

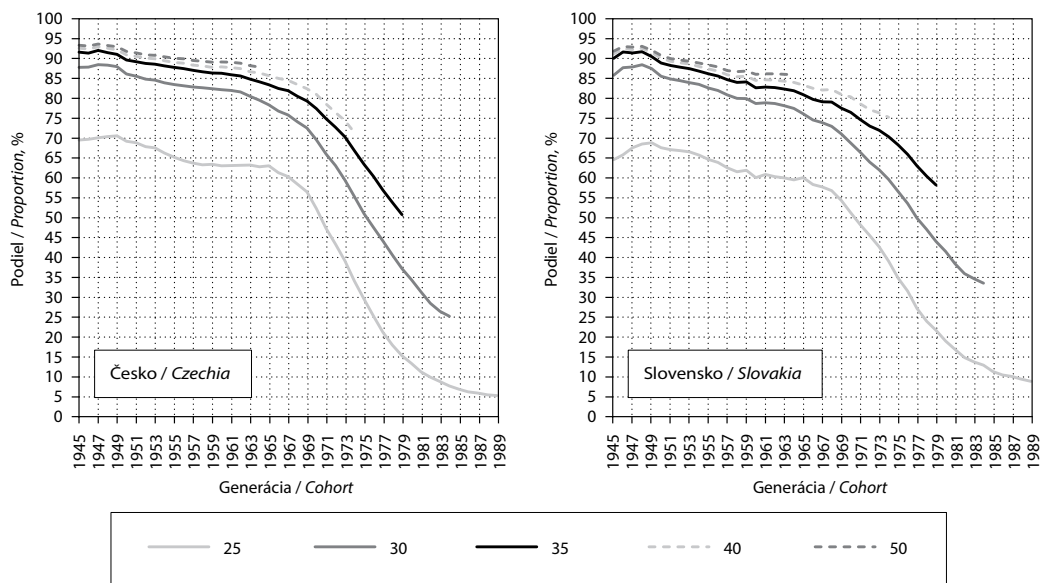
24,5 roka. Približne od tejto kohorty však na Slovensku dochádza k dynamizácii zvyšovania priemerného veku (graf 12). Aj to bol jeden z dôvodov, prečo generačná sobášnosť slobodných mužov na Slovensku klesala o niečo rýchlejšie.

V kohorte mužov z roku 1964 generačný priemerný vek pri prvom sobáši na Slovensku dosiahol hranicu 25 rokov a v Česku predstavoval necelých 24,7 roka. V mladších kohortách jednoznačne došlo k dynamizácii zvyšovania hodnôt generačného priemerného veku, a to najmä u osôb narodených na začiatku 70. rokov. V ich prípade hodnoty prezentované na grafe 12 ešte nie sú konečné, ale môžeme očakávať, že úroveň 26,5 roka v kohorte 1974 pre mužov v Česku by mohla byť mierne prekročená a na Slovensku by mohla predstavovať definitívny stav. Muži v Česku sa tak v priebehu niekoľkých generácií vyrovnali úrovni akú nachádzame na Slovensku a dokonca v najmladších sledovaných kohortách už budú vstupovať do manželstva o niečo neskôr.

U žien sa generačný priemerný vek pri prvom sobáši v oboch krajinách vyznačoval značnou stabilitou. Na Slovensku sa vstup do manželstva u žien narodených od druhej polovice 40. až do druhej polovice 60. rokov v priemere odohrával vo veku 22 rokov. V Česku to bolo približne o 0,5 roku skôr. V kohortách zo začiatku 70. rokov môžeme identifikovať veľmi dynamický nárast priemerného veku pri prvom sobáši. Podľa predbežných údajov v kohorte z roku 1974 už v oboch krajinách prekročil hranicu 23,5 roka. Znamená to tiež, že v Česku je tento trend o niečo dynamickjší (graf 12).

Transformácia matrimoniálneho správania, ktorá prebieha v oboch populáciách od začiatku 90. rokov, sa zreteľne prejavuje už aj na kohortných ukazovateľoch. Úroveň konečnej sobášnosti slobodných však zatiaľ vieme predbežne hodnotiť len pre malú skupinu generácií. Dôležité informácie však prináša aj vývoj generačnej tabuľkovej sobášnosti v mladšom veku, ktorý pre vybrané vekové skupiny prezentujú grafy 13 a 14 pre mužov a grafy 15 a 16 pre ženy. Jednoznačne

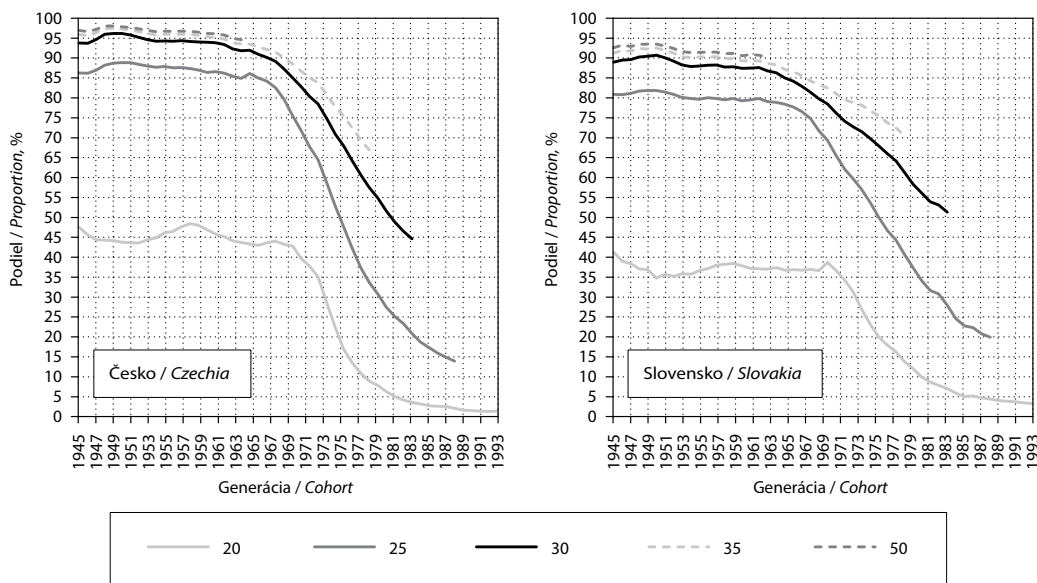
Graf 13 a 14: Tabuľkový podiel slobodných mužov, ktorí vstúpili do prvého manželstva do určitého veku, Česko, Slovensko, generácie 1945–1989 / Table percentage of single men who married for the first time at the given age, Czechia, Slovakia, cohort 1945–1989

Zdroj: Tabuľky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.

Source: Tabuľky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); CZSO; SO SR; author's calculations.

Graf 15 a 16: Tabulkový podiel slobodných žien, ktoré vstúpili do prvého manželstva do určitého veku, Česko, Slovensko, generácie 1945–1989 / Table percentage of single women who had married for the first time by the given age, Czechia, Slovakia, cohort 1945–1989

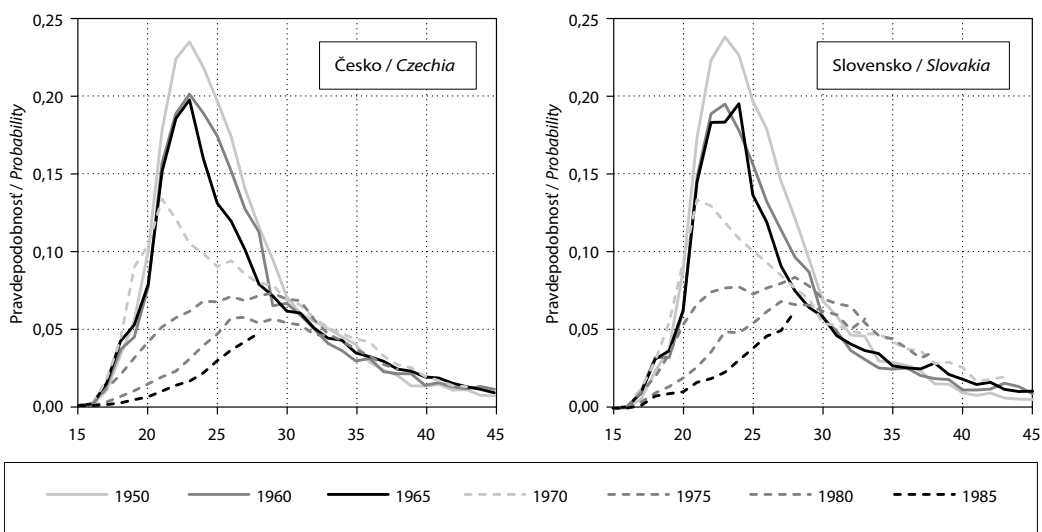
Zdroj: Tabulky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.
Source: Tabulky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); CZSO; SO SR; author's calculations.

sme svedkami výrazného zníženia podielu osôb, ktoré v mladšom veku vstúpili do manželstva. Model skorého a veľmi skorého prvého sobáša je už marginálnou záležitosťou, no významne sa znížila aj generačná sobášnosť slobodných vo veku 25, 30 a 35 rokov, ktoré sú kľúčovým pre reprodukciu oboch krajín.

Najlepšie je možné sledovať medzigeneračnú premenu sobášneho správania prostredníctvom zmien v charaktere kriviek kohortných pravdepodobností sobáša slobodných. Tie dopĺňajú podmienené pravdepodobnosti, ktoré umožňujú hodnotiť šance slobodnej osoby vstúpiť do manželstva medzi dvomi presnými vekmi. Je zrejmé, že aj v kohortnom pohľade sa model sobášneho správania mužov a žien narodených do polovice 60. rokov vyznačoval výraznou preferenciou sobášov slobodných v mladom veku, vysokou koncentráciou sobášnosti v úzkom vekovom intervale a celkovo vysokou úrovňou samotného procesu (graf 17 a 18 pre mužov, graf 21 a 22 pre ženy). Okrem toho je zrejma značná stabilita týchto mechanizmov. V kohorte z roku 1965 už môžeme identifikovať prvé

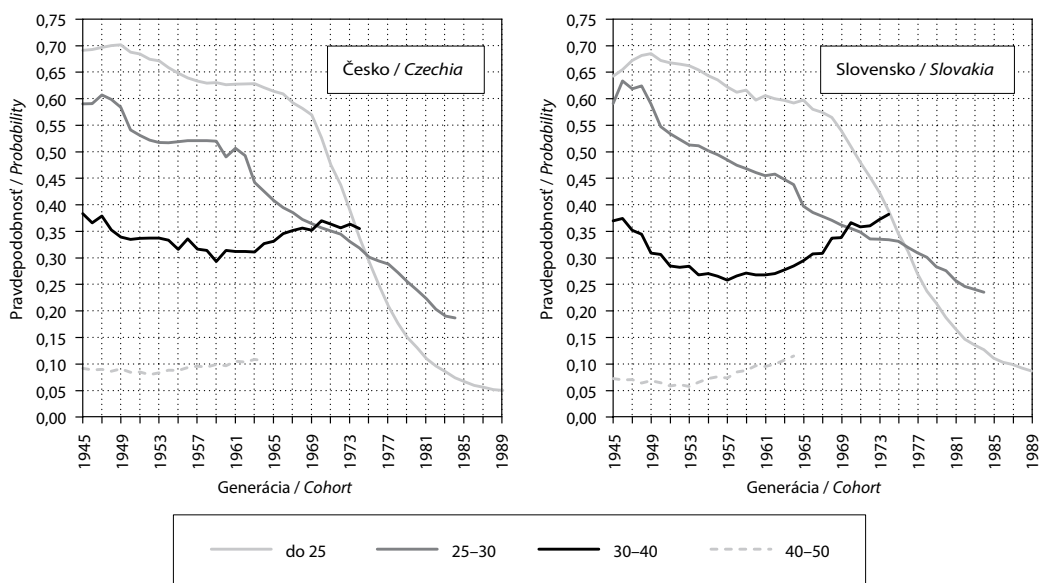
výraznejšie narušenie, ktoré sa prejavilo poklesom sobášnosti vo veku 25–30 rokov. Potvrdili to aj hodnoty podmienených pravdepodobností v kohortách, ktoré v tomto veku zasiahli prudké celospoločenské zmeny prvej polovice 90. rokov. Dynamika s akou mladšie kohorty opúšťali predchádzajúci model sobášneho správania sa prejavila na výraznej zmene charakteru kriviek pravdepodobností sobáša slobodných osôb medzi generáciami 1965 a 1970 a následne aj 1970 a 1975 (graf 17, 18, 21 a 22). Znižovanie intenzity sobášnosti slobodných sa najprv prejavovalo v starších a postupne sa presunulo aj do mladších vekových skupín. Transformácia sobášneho správania tak najprv kopírovala priebeh jednotlivých kohort 90. rokmí. Typickým príkladom je kohorta 1970. Priebeh pravdepodobností sobáša slobodných sa až do 21. roku života výraznejšie neodlišovala od starších generácií. Vo vyššom veku však zreteľne vidíme výrazný prepád intenzity sobášnosti slobodných. Je zrejme, že v týchto prvých transformačných kohortách sa ešte nachádzala početná skupina mužov a žien, ktoré sa riadili starým

Graf 17 a 18: Kohortné tabulkové pravdepodobnosti sobáša slobodných mužov v Česku a na Slovensku, vybrané kohorty / Cohort probability of marriage among single men in Czechia and Slovakia, selected cohorts

Zdroj: Tabulky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.
Source: Tabulky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); CZSO; SO SR; author's calculations.

Graf 19 a 20: Kohortné podmienené pravdepodobnosti sobáša slobodných mužov v Česku a na Slovensku, vybrané vekové intervaly / Cohort conditional probability of marriage among single men in Czechia and Slovakia, selected age intervals

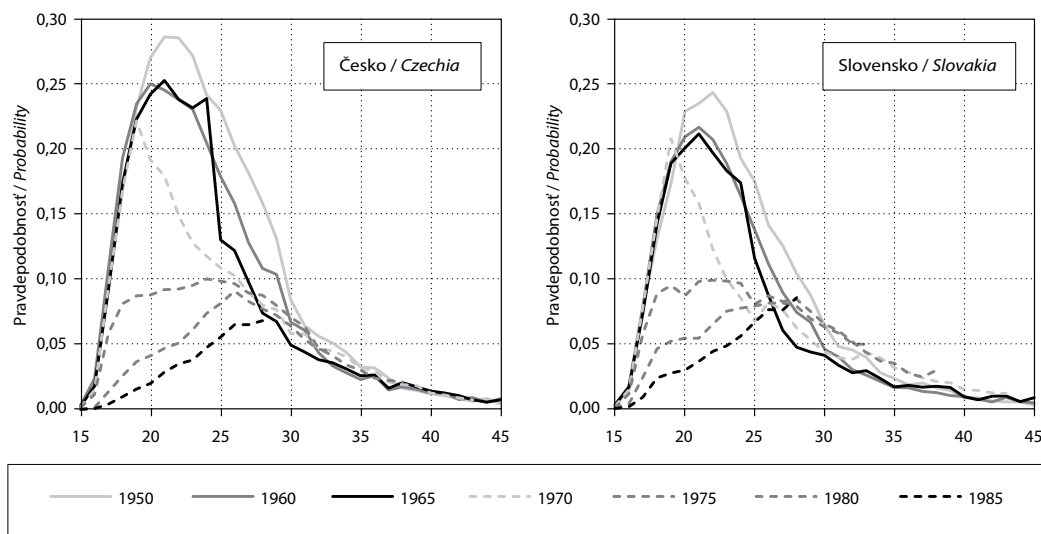
Zdroj: Tabulky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.
Source: Tabulky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); CZSO; SO SR; author's calculations.

modelom sobášnosti. Až dynamická celospoločenská premena nastupujúca na začiatku 90. rokov primála zostávajúce slobodné osoby prehodnotiť svoje sobášne plány a z rôznych dôvodov ich odložiť. S ohľadom na vývoj vo vyššom veku je však zrejme, že určitú časť z nich sa nepodarilo realizovať, a preto konečná prvosobášnosť bude nižšia ako u mužov a žien narodených päť rokov predtým. V mladších generáciách a najmä u osôb narodených v prvej polovici 80. rokov už vidíme aj výrazný pokles sobášnosti v najmladších vekových skupinách. Z medzigeneračného pohľadu však postupne dochádza k znižovaniu dynamiky odkladania, a to najmä v kohortách mužov a žien z 80. rokov minulého storočia. Okrem poklesu sobášnosti slobodných v prvej polovici reprodukčného veku, sa rozhodujúcim faktorom celkovej realizovanej prvosobášnosti jednotlivých kohort stáva to, akú časť z týchto odložených prvých manželstiev sa im podarí vo vyššom veku zrealizovať. V prípade kohort z prvej polovice 70. rokov je zrejme, že dobiehanie prvosobášnosti je značne potlačené, a to predovšetkým v prípade Česka. Potvrzuje to aj porovnanie podmienených

pravdepodobností so Slovenskom medzi presnými vekmi 30–40 a 40–50 rokov (graf 19 a 20).

U žien je situácia o niečo zložitejšia. Šance vstúpiť do manželstva do 25. roku života podobne ako u mužov dramaticky klesali od generácií z polovice 60. rokov. V Česku sa dostali z viac ako 85 % pod hranicu 15 % a na Slovensku z približne 80 % na 20 %. Medzi 25. a 30. rokom života začal pokles v kohortách z prvej polovice 60. rokov, no od kohorty 1967 však došlo v Česku k stabilizácii pravdepodobnosti a na Slovensku dokonca k ich nárastu (graf 23 a 24). Uvedené trendy pozorujeme v oboch populáciách v ďalších 10 za sebou nasledujúcich generáciách. V podstate až od kohorty 1977 dochádza k ďalšiemu poklesu, pričom na Slovensku je tento vývoj o niečo menej intenzívny. Zdá sa, že v predmetnom vekovom intervale sa sobášny model po predchádzajúcej dynamickej transformácii čiastočne stabilizoval a v prípade žien Slovenska dokonca došlo k miernemu oživeniu prvosobášnosti. U žien narodených na konci 70. rokov však dochádza aj vo veku 25–30 rokov k určitému odkladaniu rozhodnutia vstúpiť do manželstva. Vo veku nad 30 rokov

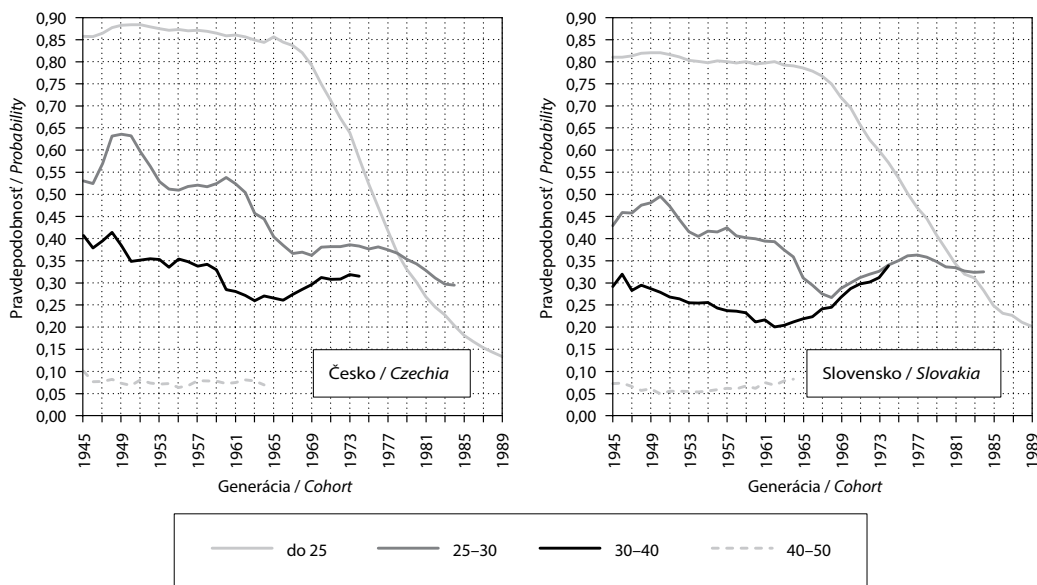
Graf 21 a 22: Kohortné tabuľkové pravdepodobnosti sobáša slobodných žien v Česku a na Slovensku, vybrané kohorty / Cohort probability of marriage among single women in Czechia and Slovakia, selected cohorts

Zdroj: Tabuľky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.

Source: Tabuľky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); CZSO; SO SR; author's calculations.

Graf 23 a 24: Kohortné podmienené pravdepodobnosti sobáša slobodných žien v Česku a na Slovensku, vybrané vekové intervaly / Cohort conditional probability of marriage among single women in Czechia and Slovakia, selected age intervals

Zdroj: Tabuľky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.
Source: Tabuľky sňatečnosti svobodných ... (1989); Pavlík (ed.) (1994); CZSO; SO SR; author's calculations.

vidíme predovšetkým na Slovensku určité oživenie sobášnosti, čo potvrdzujú nielen pravdepodobnosti generácií 1970 a 1975, ale predovšetkým vývoj podmienených pravdepodobností medzi 30. a 40. rokom života a v menšej miere aj 40. a 50. rokom života (pozri graf 22 a 24).

Na základe informácií o charaktere a zmenách intenzity sobášnosti slobodných mužov a žien v Česku a na Slovensku sme sa snažili konštruovať tri modely jej možného vývoja pre kohorty 1965–1985. Základom boli projekcie pravdepodobností vstupu do manželstva v tých vekových skupinách, ktoré pre jednotlivé kohorty neboli známe. Vzhľadom na rozsah predikovaných vekových skupín je zrejmé, že najvyššia miera neistoty sa spája s najmladšou kohortou, keďže v jej prípade scenáre sa týkali najdlhšieho obdobia (od 29. do 50. roku života). Naopak v najstarších kohortách (1965–1974) boli predmetom projekčných scenárov len pravdepodobnosti vstupu do manželstva vo veku 40 a viac rokov.

Prvý stabilný scenár pracoval s predpokladom nemennosti hodnôt pravdepodobností sobáša slobodných vo veku nad 28 rokov. Každý mladšej kohorte v tomto veku bola priradená hodnota pravdepodobnosti predchádzajúcej staršej v príslušnom veku. Tento scenár v podstate simuluje situáciu, ako by sa vyvíjala kohortná sobášnosť slobodných, ak by sa nemenila intenzita sobášnosti slobodných v druhej polovici reprodukčného obdobia.

V ďalšom scenári pracujeme s posledným trojročným vývojovým trendom pravdepodobností sobáša slobodných v každom projektovanom veku. Napokon posledný tretí scenár očakáva oživenie sobášnosti slobodných v oboch republikách a u oboch pohlaví. Keďže na Slovensku k tomuto javu do určitej miery už došlo, predpokladáme, že o niečo dynamickejšie by mohla rásť sobášnosť slobodných v Česku. Hlavné zmeny pritom očakávame u mužov okolo 35. roku života (najvyšší index nárastu prvosobášnosti) a u žien vo veku 30–32 rokov a smerom k starším a mladším vekovým skupinám ich dynamika sa bude znižovať.

Tab. 1: Projekčné scenáre vývoja tabuľkovej sobášnosti slobodných mužov a žien vo vybraných kohortách
 Projection scenarios of table ever married men and women born in selected years, Czechia, Slovakia

Generácia / Cohort	Česko / Czechia			Slovensko / Slovakia		
	Projekčný scenár / Projection scenario			Projekčný scenár / Projection scenario		
	Stabilný / Stable	Trend	Rekuperačný Recuperation	Stabilný / Stable	Trend	Rekuperačný Recuperation
Muži / Males						
1965	86,8	86,8	86,8	84,7	84,7	84,7
1970	81,9	81,9	81,9	81,4	81,4	81,4
1975	68,1	68,1	68,3	73,4	73,2	73,5
1980	55,5	55,4	61,1	64,4	63,4	68,6
1985	48,9	48,5	71,8	59,3	57,7	76,3
Ženy / Females						
1965	93,9	93,9	93,9	89,4	89,4	89,4
1970	90,4	90,4	90,4	85,7	85,7	85,7
1975	80,0	79,9	80,0	80,3	80,2	80,4
1980	68,9	68,7	71,8	74,0	73,1	76,1
1985	60,5	59,9	78,5	69,3	67,8	80,3

Zdroj: Výpočty autora.

Source: Author's calculations.

Súčastou scenára je tiež predpokladať, že pravdepodobnosti vstupu do prvého manželstva sa budú zvyšovať na celom intervale 29–49 rokov.

Základné výsledky jednotlivých scenárov prezentuje tabuľka 1. Ani v jednom z nich sa hodnoty predikované a poslednej známej úrovne generáčnej tabuľkovej prvosobášnosti v kohortách 1965–1974 výraznejšie nelíšili. Na to, aby sa výsledná intenzita s akou do manželstva vstupovali predmetné kohorty zmenila, by bol potrebný ďaleko dynamickejší nárast prvosobášnosti vo veku nad 40 rokov. Z nášho pohľadu ide o málo pravdepodobnú situáciu. Konečná sobášnosť slobodných mužov by tak v Česku i na Slovensku bez ohľadu na projekčný scenár ďalej klesala. V kohorte 1975 by sa v Česku mohla dostať na úroveň 68 % a na Slovensku približne 73 %. Vývoj v mladších kohortách by závisel od použitého scenára, pričom sa ukazuje, že stabilný ako aj trendový prinášajú u oboch populácií i oboch pohlaví veľmi podobné výsledky. Ak by došlo k ich naplneniu, potom v Česku v kohorte 1980 by trvalo slobodných zostalo približne 45 % mužov. V kohorte 1985 by to bola už viac ako polovica. Na Slovensku by tabuľková sobášnosť slobodných mužov dosahovala o niečo vyššie hodnoty, ale aj tu by mimo manželstvo zostával pomerne veľký podiel osôb.

Je zrejme, že ak nedôjde k výraznejšiemu oživeniu sobášnosti vo veku nad 30 rokov, tak pozorované prierezové hodnoty tabuľkovej prvosobášnosti sa premetnu aj do kohortnej podoby u osôb narodených v polovici 80. rokov. Podobnú situáciu nachádzame pritom aj u žien. Pri naplnení prvých dvoch scenárov, by v Česku do manželstva vstúpilo len približne 60 % žien narodených v roku 1985. Na Slovensku by sa tabuľková prvosobášnosť pohybovala na úrovni 68–69 %. V prípade, že budeme svedkami výraznejšieho nárastu intenzity sobášnosti slobodných vo veku nad 30 rokov, trend poklesu konečnej sobášnosti slobodných síce bude pokračovať až do kohort zo začiatku 80. rokov, no bude menej dynamický. Navyše v najmladších kohortách by mohlo dôjsť aj k určitému zvráteniu tohto trendu a k miernemu zvýšeniu úrovne konečnej sobášnosti slobodných žien (pozri tab. 1).

ZÁVER

Sobášnosť slobodných osôb prešla v Česku i na Slovensku po druhej svetovej vojne rôznymi vývojovými etapami, ktoré sa do značnej miery odzrkadľovali nielen v prierezových, ale následne aj v kohortných indikátoroch intenzity a časovania

tohto procesu. Z historického hľadiska pritom obe populácie patrili do rozdielnych skupín populácií podľa sobášneho správania. Približne od 60. do konca 80. rokov sa stabilizoval sobášny model, ktorého hlavnými znakmi pre obe populácie bol skorý vstup do manželstva takmer univerzálny pre obe pohlavia. Zaujímavosťou bolo, že pozície krajín sa vymenili a do manželstva o niečo skôr a častejšie vstupovali osoby v Česku. Približne tri desaťročia stability vnútorných mechanizmov sa premietli aj v kohortných indikátoroch. Išlo však o veľmi krehkú stabilitu podmienenú špecifickými podmienkami vtedajšieho obdobia. Svedčí o tom veľmi dramatická a dynamická transformácia sobášneho správania naštartovaná na začiatku 90. rokov. K jej hlavným znakom patrí predovšetkým odkladanie prvých sobášov do vyššieho veku, ich nízka rekuperácia a s tým súvisiaci výrazný pokles a určitá následná stabilizácia sobášnosti na veľmi nízkych úrovniach. V podstate identickými zmenami prechádzajú obe krajiny. Rozdiel spočíva však do určitej miery v dynamike tohto procesu. Tá bola preda len o niečo väčšia v prípade mužov i žien Česka. Analýza tiež ukázala, že ešte viac sa obe krajiny rozchádzajú približne v poslednej dekáde, a to z dôvodu úrovne rekuperácie odložených vstupov do manželstva. Kým v Česku je tento proces stále výrazne utmený a dá sa očakávať, že väčšia časť osôb pravdepodobne zostane z rôznych dôvodov slobodná, na Slovensku došlo k výraznejšiemu oživeniu prvosobášnosti v druhej polovici reprodukčného veku. V súvislosti s tým je potrebné doplniť, že pravdepodobne čoraz častejšie sme svedkami ani nie tak odkladania prvých sobášov, ale postupnej programovej rezignácie nad životom v manželstve (z rôznych dôvodov), ktorý je nahrádzaný inými formami viac či menej stabilných párových spolužití. Navyše viaceré

indície (nepriamo napríklad rastúci počet a podiel detí narodených mimo manželstva) poukazujú, že tieto alternatívne formy spolužitia môžu byť plne funkčnými aj z pohľadu samotnej reprodukcie. Môžeme sa pritom len domnievať akú úlohu zohrávajú tieto skupiny pri existencii a prehlbovaní rozdielov v intenzite sobášnosti slobodných v Česku a na Slovensku.

Z pohľadu kohortného vývoja sa v procese transformácie sobášneho správania potvrdzuje primárna úloha mužov a žien narodených v druhej polovici 60. a na začiatku 70. rokov. S každou mladšou kohortou je v čoraz väčšej miere predchádzajúci model sobášnosti opúšťaný a proces odkladania sa prehlboval. Až u osôb narodených v druhej polovici 80. rokov vidíme určitú stabilizáciu sobášneho modelu v mladšom veku. Aj keď kohortná prvosobášnosť a zmeny v časovaní tohto procesu v skupinách osôb narodených v polovici 60. rokov ešte nehovorí o dramatických zmenách, v nasledujúcich desiatich mladších kohortách môžeme vidieť pomerne prudký prepad intenzity a významné posuny v hodnotách priemerného veku pri prvom sobáši. Je zrejme, že aj v kohortnom pohľade ide o prevratnú, nezvratnú a veľmi dynamicky sa presadzujúcu premenu sobášneho správania. Z prezentovaných vývojových scenárov je tiež zrejme, že okrem celkovej úrovne odkladania prvosobášnosti bude rozhodujúcim, najmä v prípade osôb narodených od polovice 70. rokov, ako sa im podarí vo vyššom veku rekuperovať odložené vstupy do manželstva. V prípade, že nastavené trendy v oboch sledovaných krajinách budú pokračovať aj v ďalšej dekáde a nedôjde k výraznejšiemu oživeniu sobášnosti, ukazuje sa, že konečná prvosobášnosť mužov i žien by sa skutočne mohla priblížiť k súčasným prierezo-
vým hodnotám. To do akej miery sa tento predpoklad môže naplniť ukázu už najbližšie roky.

Literatura

- Bongaarts, J. – Feeney, G. 1998. On the quantum and tempo of fertility. *Population and Development Review*, 27, s. 271–291.
- Calot, G. – Rychtaříková, J. 1992. Vznik a zánik manželských svazkú a plodnosť žien v Československu a Francii. In Pavlík, Z. (ed.) *Sňatečnost a rodina*, s. 35–79. Praha: Academia Praha.
- Džambazovič, R. 2015. Reprodukčné a rodinné správanie na Slovensku (sociologická interpretácia trendov). In Chorvát, I. – Džambazovič, R. (eds.). *Rodina na Slovensku v teórii a vo výskume*, s. 11–51. Bratislava: STIMUL.
- Džambazovič, R. 2016. S kým žijeme v jednej domácnosti? meniace sa formy rodinného správania na Slovensku z pohľadu štruktúry domácnosti. *Slovenská štatistika a demografia*, 26 (1), s. 29–47.
- Fialová, L. 1992. Vývoj sňatečnosti v Československu v letech 1918–1988. *Historická demografie*, 16, s. 116–134.

- Fialová, L. 2006. Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva české republiky ve 20. století. *Demografie*, 48 (2), s. 97–108.
- Fialová, L. – Kalibová, K. 2010. Formování a rozpad partnerských svazků. In Burcin, B. – Fialová, L. – Rychtaříková, J. a kol. *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993–2008*, s. 133–156. Praha: SLON.
- Fialová, L. 2009a. Nuptiality. In Fialová, L. et al. *Population Development in the Czech Republic 2007*, s. 25–32. Praha: SLON.
- Fialová, L. 2009b. Marriage Patterns in the European Union. In Fialová, L. et al. *Population Development in the Czech Republic 2007*, s. 93–100. Praha: SLON.
- Hajnal, J. 1953. Age at Marriage and Proportion Marrying. *Population Studies*, 7 (2), s. 111–136.
- Hajnal, J. 1965. European Marriage Patterns in Perspective. In Glass, D. V. – Eversley, D. C. (eds.). *Population in History*, s. 101–143.
- Goldstein, J. R. 2002. *The tempo and quantum of first marriage*. Draft.
- Winkler-Dworak, M. – Engelhardt, H. 2004. On the tempo and quantum of first marriages in Austria, Germany, and Switzerland: Changes in mean age and variance. *Demographic Research*, 10 (9), s. 231–264.
- Kalmijn, M. 2007. Explaining cross-national differences in marriage, cohabitation, and divorce in Europe, 1990–2000. *Population studies*, 61 (3), s. 243–263.
- Livi-Bacci, M. 2003. *Populace v evropské historii*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Monnier, A. – Rychtaříková, J. 1992. The Division of Europe into East and West. *Population: An English Selection*, 4, s. 129–160.
- Ni Brochain, M. 1992. East-West marriage contrast old and new. In A. Blum – J. L. Rallu (eds.). *European population II. Demographic Dynamics*, s. 461–479.
- Pavlík, Z. (ed.) 1994. *Populační vývoj České republiky 1994*. Praha: Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova.
- Pilinská, V. (ed.) 2005. *Demografická charakteristika rodiny na Slovensku*. Bratislava: INFOSTAT.
- Podmanická, Z. (ed.) 2015. *Rodinné správanie populácie Slovenska*. Bratislava: ŠÚ SR.
- Rothenbacher, F. 2002. *The European Population 1850–1945*. New York: Palgrave McMillan.
- Rychtaříková, J. 1984. Tabulky sňatečnosti a metody jejich konstrukce. *Demografie*, 26, s. 110–121.
- Rychtaříková, J. 1993. Family Formation in the Czech and Slovak Republics. *ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE Geographica XXVIII*, 1, s. 31–52.
- Rychtaříková, J. 1994. Czech and Slovak Families in the European Context. *Journal of Family History*, 19, 2, s. 131–147.
- Rychtaříková, J. 1995. Sňatečnost svobodných v České republice dříve a dnes. *Demografie*, 37, s. 157–172.
- Sobotka, T. 2003. Změny v časování mateřství a pokles plodnosti v České republice v 90. letech. *Demografie*, 45 (2), s. 77–87.
- Šprocha, B. 2012. Sobáš a sobášnosť na Slovensku. Čo vieme povedať o sobášoch a o procese sobášnosti na Slovensku z hlásení o uzavretí manželstva. *Slovenská štatistika a demografia*, 22 (2), s. 39–59.
- Šprocha, B. – Vaňo, B. – Bleha, B. 2014. *Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030*. Bratislava: Ekonóm.
- *Tabulky sňatečnosti svobodných ČSSR, ČSR a SSR za roky 1961–1988*. 1989. Československá statistika 1989, poř. číslo 83, řada Dem. poř. čís. v řadě 6. Praha: FSÚ.
- Vaňo, B. (ed.) 2001. *Obyvatelstvo Slovenska 1945–2000*. Bratislava: INFOSTAT.

BRANISLAV ŠPROCHA

absolvoval magisterské a doktorandské studium (2011) na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze v oboru demografie. Od roku 2007 je vědecko-výzkumným pracovníkem Inštitútu informatiky a štatistiky ve Výskumnom demografickom centre v Bratislavě a od roku 2009 vědeckým pracovníkem Prognostického ústavu Slovenskej akadémie vied. V oblasti demografie se specializuje na problematiku sňatečnosti, rozvodovosti, populačního vývoje, transformace reprodukčního chování po roce 1989 a jeho dopadů na společnost. Kromě toho se věnuje též analýze vybraných populačních struktur, reprodukčního chování romského obyvatelstva na Slovensku a problematice populačního prognózování.

SUMMARY

The dramatic changes in nuptiality and especially in the nuptiality of single men and women that have occurred in the last quarter century in the Czech Republic and the Slovak Republic mean these countries now rank among those countries with a relatively low intensity of first marriages and a significant postponement of entry into marriage. The transformation of nuptiality is one of the most important changes in reproductive behaviour. The article focuses on the shifts in the quantum, tempo intensity of nuptiality and timing and the internal character of first marriages in a transversal and a cohort perspective. After World War II in the Czech Republic and the Slovak Republic there were three main periods of nuptiality development. Until the 1960s the character of marriage behaviour in Czechia was quite different from that in Slovakia. Men and women in the western part of former Czechoslovakia entered into marriage later and with a lower intensity. The first period featured a decline of the average mean age at first marriage and an increase in the percentages of men and women who had married for the first time. Only approximately 4–5% of men and 3–4 % of women in Czechia and 5–6 % of men and 4–5% of women in Slovakia were still single by the end of reproduction age. At the start of the 1960s men and women in Czechia entered into marriages with a slightly higher intensity and at a lower mean age. This high intensity and low mean age of marriage remained features of the population of the Czech Republic and the Slovak Republic until the end of the 1980s. With these stable trends in nuptiality in the second period, Czechia and Slovakia drifted away from the (nuptiality trends in) populations on the western side of the Iron Curtain. Short-term fluctuations in period nuptiality occurred as a result of measures introduced to stimulate marriage and in connection with the overall population climate. At the end of the 1980s the marriage rate was still very high and men and women were marrying at a young age. The proportion of men who married at some time in their life based on the nuptiality tables was 89% in Czechia and 85% in Slovakia. For women it was approximately 95% in Czechia and 91% in Slovakia. The table mean age at first marriage between 1960 and 1989 ranged between 24.2 to 24.9 years for men in Czechia and 24.5 to 25.4 years in Slovakia. For women it was 21.3–21.9 years in Czechia and 21.7–22.4 years in Slovakia.

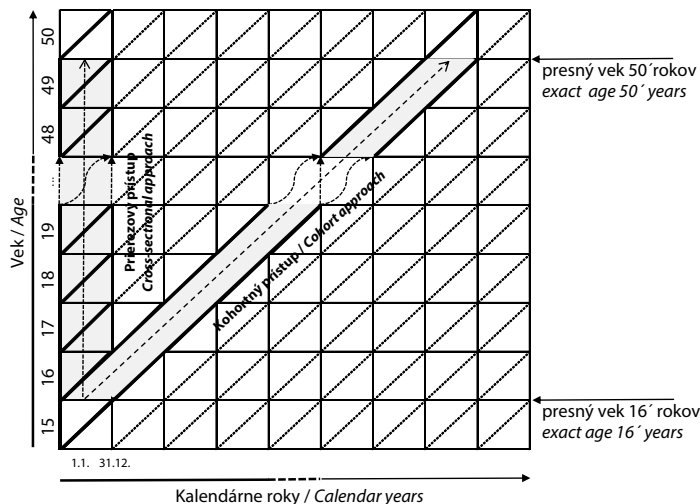
Cohort indicators also indicate stable nuptiality characteristics. The table proportion of men who married in the 1945–1964 cohorts decreased slightly from around 93% to 88% in Czechia and from 92% to 86% in Slovakia. The cohort mean age at first marriage reached 24.1–24.7 years in the Czech Republic and 24.3–24.9 years in the Slovak Republic. The stability of marriage behaviour was even more pronounced among women. The cohort table proportion of women who married at some time in their life was 95–98% in Czech and 91–94% in Slovakia. Women born between 1945 and 1964 married at a relatively young age, since the cohort mean age at first marriage was 21.4–21.6 years in Czechia and 21.8–22.1 years in Slovakia.

In the 1990s marriage behaviour changed dramatically. It is possible to speak of a very intensive postponement of marriage in connection with an intensive decrease in nuptiality intensity. The proportion of men in the nuptiality table who married decreased dramatically to 52% in the Czech Republic and 60% in the Slovak Republic. The same situation was observed in the female population. The percentages of women who had married for the first time at the 50 age fell to 59% in Czechia and 65% in Slovakia. This development was largely influenced by the postponement of marriage. The table mean age at marriage of men reached 32.3 years in Czechia in 2014 and 31.9 years in Slovakia. In the female population the figures were 29.8 years in Czechia and 29.3 years in Slovakia. Our analysis showed that the main cause of the long-term low level of nuptiality is the weak recuperation of the postponement of marriage to a later age (particularly in the Czech Republic). The persistence of low nuptiality intensity is also reflected in the cohort indicators. In the Czech male population born in the mid-1970s almost one-third could remain permanently single and in Slovakia the figure is about one-quarter. For women the figure could be about 20%. If the recuperation of nuptiality remains weak, the proportion of men born in 1985 who remain permanently single could increase to 50% in Czechia and 40% in Slovakia. The proportion of the cohort of women born in the second half of the 1980s who marry at some time in their life could decrease to 60% in the Czech Republic and 70% in the Slovak Republic.

Príloha

Obr. 1: Zjednodušená schéma výpočtu tabuliek sobášnosti slobodných v prierezovej a kohortnej perspektíve

A simplified diagram of the computation of nuptiality tables in a cross-sectional and a cohort perspective

Priamy výpočet pravdepodobnosti sobáša slobodnej osoby v druhom hlavnom súbore udalostí je možné definovať ako:

$$q_x^m = \frac{{}_t^z S_{x,x+1}^s}{{}_{1.1.t}^z P_x^s - \frac{{}_t^z D_{x,x+1}^s}{2} + \frac{{}_t^z I_{x,x+1}^s}{2} - \frac{{}_t^z E_{x,x+1}^s}{2}}$$

pričom platí, že:

${}_t^z S_{x,x+1}^s$ predstavuje sobáše slobodných v dokončenom veku ($x, x+1$), z generácie (z), v roku (t),

${}_t^z D_{x,x+1}^s$ je počet úmrtí slobodných v dokončenom veku ($x, x+1$), z generácie (z), v roku (t),

${}_t^z I_{x,x+1}^s$ je počet imigrujúcich slobodných osôb v dokončenom veku ($x, x+1$), z generácie (z), v roku (t),

${}_t^z E_{x,x+1}^s$ je počet emigrujúcich slobodných osôb v dokončenom veku ($x, x+1$), z generácie (z), v roku (t),

${}_{1.1.t}^z P_x^s$ v je počet slobodných vo veku (x) k 1.1. v roku (t)

${}_t^z P_{x'}$ je počet slobodných v presnom veku (x') v roku (t)

Tabulkový počet slobodných osôb v presnom veku 16 rokov l_{16}^m sme stanovili na 100 000 osôb. Ak označíme tabulkový počet slobodných osôb dožívajúcich sa presného veku (x') ako $l_{x'}^m$ a tabulkové sobáše d_x^m potom platí:

$$d_x^m = l_{x'}^m \cdot q_{x'}^m$$

$$l_{x',x+1}^m = l_{x'}^m - d_x^m$$